نواخته‌های حسین‌خان اسماعیل‌زاده
(شهنازی)

گردآوری و نت‌نگاری

رضا پرویززاده

مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور
تهران ۱۴۰۳

برای دریافت اجرای صوتی قطعات QR code را اسکن کنید.

فهرست

پیشگفتار 7

شرح‌حال مختصر حسین‌خان اسماعیل‌زاده (شهنازی) 9

جدول شرح علائم 14

کوک قطعات 15

قطعات

۱. رنگ شور	17	1. Reng-e Shur	02:51
۲. پیش‌درآمد ابوعطا	18	2. Pishdarâmad-e Abuatâ	03:16
۳. ابوعطا	21	3. Abuatâ	03:13
۴. رنگ ابوعطا	23	4. Reng-e Abuatâ	03:15
۵. بیات ترک ۱	26	5. Bayât-e Tork 1	03:02
۶. بیات ترک ۲	30	6. Bayât-e Tork 2	02:46
۷. افشاری	33	7. Afshâri	03:12
۸. دشتی	35	8. Dashti	03:18
۹. گیلکی	37	9. Gilaki	02:05
۱۰. بیات اصفهان	39	10. Bayât-e Esfahân	03:24
۱۱. بیداد	42	11. Bidâd	03:15
۱۲. پیش‌درآمد سه‌گاه	44	12. Pishdarâmad-e Segâh	03:04
۱۳. سه‌گاه ۱	46	13. Segâh 1	03:10
۱۴. سه‌گاه ۲	50	14. Segâh 2	03:29
۱۵. مخالفِ سه‌گاه	52	15. Mokhâlef-e Segâh	03:02
۱۶. چهارگاه	55	16. Châhârgâh	03:09
۱۷. چهارگاه‌ـ منصوری	59	17. Châhârgâh - Mansuri	03:12

ضمیمه‌ها

ضمیمه‌ی ۱: سه‌گاه	62	18. Appendix 1: Segâh	02:50
ضمیمه‌ی ۲: نوا	64	19. Appendix 2: Navâ	04:01
ضمیمه‌ی ۳: پیش‌درآمد ابوعطا	66	20. Appendix 3: Pishdarâmad-e Abuatâ	05:16
ضمیمه‌ی ۴: پیش‌درآمد شور	69	21. Appendix 4: Pishdarâmad-e Shur	02:52

- **رنگ شور**

این رنگ در انتهای تصنیفِ ابوعطا، از زمان ۱:۳۹ شیار ۱، ساخته‌ی عارف قزوینی با شعرِ «دل هوسِ سبزه و صحرا ندارد» اجرا شده است. این رِنگ و پیش‌درآمد شور یوسف فروتن (ضمیمه‌ی چهار) بسیار به هم شبیه هستند.

- آواز ابوعطا را حاج‌محمدخان و آوازهای افشاری، دشتی، گیلکی، بیات اصفهان، بیداد و مخالف سه‌گاه را جناب دماوندی و آواز سه‌گاه را مشهدی روح‌الله سمسار خوانده است.

- **پیش‌درآمد ابوعطا**

این پیش‌درآمد و پیش‌درآمد ابوعطای درویش‌خان (ضمیمه‌ی سه) جمله‌های مشترک زیادی دارند. در ردیف منتظم‌الحکماء بدون نام آهنگساز ثبت شده است.

- در اجراهای ساز و آواز، تنها تکنوازی و جوابِ آواز آوانگاری شده است.

پیشگفتار

حسین‌خان اسماعیل‌زاده (شهنازی) از مهمترین نوازندگانِ کمانچه‌ی اواخر دوره‌ی قاجار و اوایلِ دوره‌ی پهلوی است. اولین صفحه‌ها از کمانچه‌نوازیِ حسین‌خان، حدود ۱۱۲ سال پیش، در تهران ضبط شده است، به همین دلیل، این اجراها از مهمترین نمونه‌های کمانچه‌نوازی موسیقی دستگاهی به‌شمار می‌روند. آشنایی با کمانچه‌نوازی حسین‌خان، هم از نظرِ مهارت و توانمندی در نوازندگی و هم از نظرِ سبک و شیوه‌ی نوازندگی برای نوازندگانِ کمانچه بسیار مهم است. به‌دلیلِ کیفیتِ نامطلوبِ ضبط در این صفحه‌ها، آوانگاری‌های کتابِ پیشِ رو، درکِ سریعتر و بیشترِ محتوای اجراها و شیوه‌ی اجرا را تسهیل خواهد کرد.

بسیاری از منابع صوتی موسیقی دستگاهی ایران از اولین ضبط‌ها در اواخر دوره‌ی قاجار توسطِ مؤسسه‌های هنری، از جمله مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور که بیشترین تولید را در این موضوع دارد، منتشر شده است. در سال ۱۳۷۹، احتمالاً برای نخستین بار، در آلبومی با نام «کمانچه‌نوازی قاجار»، در کنار تعداد زیادی از قطعات کمانچه‌نوازی باقرخان رامشگر، دو تکنوازی از حسین‌خان اسماعیل‌زاده منتشر شد. در سال ۱۳۸۶، آلبوم دیگری با نام «کمانچه باقرخان و حسین‌خان اسماعیل‌زاده» توسط مؤسسه‌ی فرهنگی و هنری آوای مهربانی منتشر شد. تا سال ۱۳۸۸، که بخشی از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود را بر اساس شیوه‌ی نوازندگی حسین‌خان اسماعیل‌زاده نوشتم، تنها ۹ تراک از این اجراها را در اختیار داشتم. در سال ۱۳۹۲، تعداد قطعاتِ موجود از حسین‌خان که به ۱۴ رسید، براساسِ آنها آلبوم «پاسداشت حسین‌خان اسماعیل‌زاده» را با همکاریِ دوست عزیز و هنرمندم، مهدی تجلی از انتشارات دانشگاه تهران منتشر کردم. پس از انتشار این آلبوم، سه اجرای دیگر نیز به دستم رسید و تعداد اجراهای موجود به ۱۷ قطعه رسید که آوانگاریِ آنها در کتاب پیش‌رو به چاپ رسیده است.

در تمام منابعِ ضبط شده از کمانچه‌نوازانِ قدیم، دو صفحه از محمدخان وجود دارد. شیوه‌ی نوازندگی محمدخان تاحدود زیادی به شیوه‌ی نوازندگی حسین‌خان اسماعیل‌زاده شبیه است. به همین دلیل، این دو اجرا آوانگاری و در ضمیمه‌ی کتاب قرار داده شده است. بعضی از جمله‌های پیش‌درآمد ابوعطا و رنگ ابوعطا ۲ در این کتاب کاملاً شبیه به پیش‌درآمدهای ابوعطا منسوب به درویش‌خان و پیش‌درآمد شور منسوب به یوسف فروتن هستند. برای سهولت مقایسه‌ی این قطعه‌ها، هر دو قطعه در بخش ضمیمه اضافه شده است.

از آقایان رضا ایمان‌طلب، سلمان سالک، فردین میرزاحسینی، وهرز پوراحمد که فایل‌های صوتی این اجراها را قبل از انتشار رسمی و از آرشیو شخصی در اختیارم قرار دادند و جیمز ویلی (James Wylie)،

نوازنده‌ی کمانچه، اهل کشور یونان که این اجراها را پالایش کردند و سپنتا حامدی‌نژاد که اعلان‌های موجود در روزنامه‌های قدیمی را در اختیارم گذاشتند بسیار سپاسگزارم. بسیار قدردان و سپاسگزار خانم سیما برقی، نوازنده‌ی کمانچه و کارشناس ارشد نوازندگی ساز ایرانی دانشگاه تهران، هستم که با دقت و حوصله‌ی کم‌نظیری تمام مطالبِ کتاب، به‌ویژه آوانگاری‌ها را هم از نظر ویرایشی و هم از نظر فنی چندین بار بازبینی و تصَحیح کردند. از جناب آقای سیدمحمد موسوی، مدیر موسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور، برای زحمت چاپ و انتشار این کتاب نیز بسیار سپاسگزارم.

رضا پرویززاده، ۱۴۰۳
عضو هیأت علمی گروه موسیقی
دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران